

## تحلیل محتوای دیوارنویسی‌های کلاس‌های درس دانشگاه شهید باهنر کرمان

سوده مقصودی\*، زهرا بنی‌فاطمه\*\*

بشر از دیرباز برای بیان آرزوها، خواسته‌ها، دیدگاه‌ها، تبلیغات، ناکامی‌ها و به‌طور کلی به جا گذاشتن اثری از خود (یادگاری‌ها) مطالبی را بر دیوارها درج کرده تا دیگران را به خواندن و شنیدن حرف‌های خود برانگیزد؛ گرچه ممکن بود در این راه صدمات و خساراتی را به اموال عمومی و ابنیه ملی و تاریخی وارد آورد. امروز آسیب‌شناسان اجتماعی از دیوارنویسی به عنوان نوعی مسئله اجتماعی یاد می‌کنند چرا که علاوه بر تخریب اموال عمومی گاهی موجب تشویش و هراس عمومی نیز می‌شود.

مقاله حاضر به منظور بررسی و شناسایی مطالب درج شده بر دیوار کلاس‌های دانشگاه شهید باهنر کرمان تدوین شده است. از آن‌جا که هدف اصلی پژوهش تحلیل محتوای نوشته‌های روی دیوارها بوده، سعی شده این مطالب در قالب مفاهیمی چون زندگی، عشق، ارتباط بین دو جنس (زن و مرد)، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، مسائل آموزشی دانشگاه به‌خصوص رابطه استاد و دانشجو و ... بررسی شود. مطالعه اعداد، ارقام، تاریخ‌ها، تصاویر، اشکال و ریشه زبانی اسامی از اهداف دیگر این پژوهش است که محقق جهت دست‌یابی به آن همت گمارده است.

روش تحقیق این مقاله مشاهده غیرمستقیم است بدین معنی که مطالب موجود بر روی دیوارها (شامل ۲۰۴۷ مطلب) پس از مشاهده، بر روی فیش‌هایی منتقل گشته، سپس با بهره‌گیری از تکنیک تحلیل محتوا، بر حسب موضوع طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل شده‌اند.

---

\* عضو هیأت علمی بخش علوم اجتماعی دانشگاه شهید باهنر کرمان <smaghsoodi@uk.ac.ir>

\*\* کارشناس پژوهشگری علوم اجتماعی

یافته‌ها نشان داد که بیش‌ترین مطالب و مفاهیم اجتماعی، اشکال و تصاویر، اسامی، مطالب لاتین، تاریخ‌ها و اعداد در دانشکده فنی و مهندسی مشاهده شده و کم‌ترین آن در دانشکده پزشکی موجود می‌باشد. همچنین از بین تمامی مفاهیم ادبی و اجتماعی «عشق» بیش‌ترین فراوانی را در هر سه دانشکده به خود اختصاص داده است. به لحاظ فراوانی، پس از عشق، رابطه بین دو جنس، مسائل آموزشی (مانند امتحان، تقلب و انتقاد از استاد و...)، زندگی و امید به آن و تأکید بر هنجارهای قومی و اجتماعی در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

**کلیدواژه‌ها: دانشگاه، دیوان‌نویسی، کرمان، وندالیسم**

## مقدمه

صنعتی شدن جوامع و گسترش شهرنشینی موجب رشد فردگرایی و ناشناختگی شده و این امر تمایل افراد به دیده شدن و مورد توجه قرار گرفتن را برانگیخته است. حال اگر افراد بتوانند مفید بودن خود را اثبات کنند مشارکت اجتماعی در جامعه گسترش پیدا خواهد کرد. در غیر این صورت ممکن است ناکام و سرخورده شده و برای تحقق خواسته خود به دو شکل واکنش دهند:

الف) انزوا را در پیش گیرند و با جامعه بیگانه شوند،

ب) برای دیده شدن و مورد توجه قرار گرفتن به اعمال انحرافی چون تخریب اموال عمومی پردازند.

بنابراین اگر نسلی خواستار مشارکت در امور جامعه باشد ولی امکان این مشارکت برای او فراهم نشده باشد ممکن است برای جلب نظر دیگران دست به اعمالی بزند که نهایتاً به جامعه آسیب رساند. تخریب اموال عمومی از معضلات اجتماعی و فرهنگی حال حاضر جامعه ایران است. دکتر فرامرزی رفیع‌پور علاوه بر این‌که به فرهنگ بسیار غنی و پیش‌رفته ایران اشاره می‌کند در عین حال معتقد است که به غیر از مصرف و اسراف یک

عنصر دیگر در نظام فرهنگی و مصرفی ما تخریب است. او دلایل این امر را نظام نابرابر اجتماعی، تحقیرهای مفرط و روش‌های استبدادی تربیت و آموزش می‌داند. که به خودی خود میزان پرخاشگری را آن‌قدر بالا می‌برند که افراد و به‌خصوص جوانان فقط در هنگام برآورده نشدن نیازهایشان عکس‌العمل‌های پرخاشگرانه و خشن از خود بروز نمی‌دهند بلکه در شرایط عادی نیز تمایل و علاقه قابل توجهی به تخریب پیدا می‌کنند. به عنوان نمونه او از تشک‌های پاره شده در اتوبوس‌ها، بیرون انداختن و پاره کردن کتاب‌های درسی بعد از امتحانات، شکستن شیشه‌های منازل یا چراغ‌های کوچکی توسط بچه‌های شیطان یاد می‌کند.

رفیع‌پور همچنین اعتقاد دارد که اگر تخریب و روش‌های مخرب دیگر در بین افراد جامعه به صورت یک ارزش مثبت درآید یعنی «زرنگی» محسوب شود؛ چون درونی و نهادینه شده است امکان تغییر یا از بین بردن آن بسیار مشکل است. به نظر او نمایش فیلم‌های تخریب‌کننده و پرخاشگرانه در کشورهای جهان سوم به این فرهنگ دامن می‌زند به طوری که این عناصر به نسل‌های بعد منتقل و در بین آن‌ها تکثیر می‌شود. (رفیع‌پور، ۱۳۸۰:۳۳۷).

دیوارنویسی نیز از جمله اعمال تخریبی است که به اموال و سرمایه ملی صدمه می‌زند گرچه سابقه این پدیده به دوران غارنشینی بر می‌گردد اما شکل جدید آن در دوران انقلاب صنعتی در جوامع غربی مشاهده شده است. در واقع زمانی که نابرابری‌ها و تبعیض‌ها به بالاترین حد خود رسید، افراد سعی کردند خواسته‌ها و شعارهای خود را بر روی دیوارها درج کنند تا اگر به خواسته‌های خود دست پیدا نمی‌کنند حداقل فشارهای روانی و ذهنی خود را تخلیه نمایند. در ایران نیز نخستین دیوارنویسی‌ها در عصر مشروطه رخ داد. البته این دیوارنویسی‌ها بیشتر جنبه تبلیغاتی و سیاسی داشت تا تخریب امروزه مطالبات اجتماعی و شعارهای سیاسی جای دیوارنویسی‌های قبلی را گرفته‌اند. (سیستانی، ۱۳۷۹: ۴).

جهت بررسی پدیده وندالیسم اولویت این پژوهش دیوارهای کلاس‌های درس دانشگاه علوم پزشکی و شهید باهنر کرمان می‌باشد. دلیل در نظر گرفتن کلاس‌ها این است که

کلاس درس باید محیطی تمیز و روشن باشد تا انگیزه دانش‌پژوهان را به امر تحقیق و تحصیل برانگیزد. این در حالی است که کلاس‌های درس به واسطه این دیوارنویسی‌ها چهره‌ای زشت و کریه به خود گرفته و تمایل افراد را نه به فراگیری علم و پژوهش بلکه به تخریب بیش‌تر برمی‌انگیزند.

در این‌جا سعی شده کلاس‌های سه دانشکده مهم یعنی پزشکی، فنی مهندسی و ادبیات و علوم انسانی بررسی شود. به این منظور پس از فیش‌برداری از مطالب مندرج بر روی دیوارها، داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

### ۱) اهداف تحقیق

هدف اصلی این پژوهش، بررسی و تحلیل محتوای دیوارنویسی‌های کلاس‌های دانشگاه شهید باهنر کرمان است. علاوه بر این هدف، اهداف دیگری نیز مدنظر بوده است که عبارتند از:

- شناخت پدیده وندالیسم (تخریب اموال عمومی)؛
- تعیین میزان دیوارنویسی‌ها در هر دانشکده؛
- مقایسه مفاهیم اجتماعی درج شده بر روی دیوارها چون عشق، زندگی، ارزش‌ها و هنجارها و... با یکدیگر بر حسب هر دانشکده؛
- مطالعه اشکال و تصاویر ترسیم شده بر دیوارها؛
- برآوردی از تعداد نویسندگان زن و مرد دیوارنویس؛
- تعیین تعداد مخاطبان زن و مرد در دیوارنویسی‌ها؛
- بررسی نوع نگرش دیوارنویس‌ها به زندگی (نگرش مثبت یا منفی)؛
- بررسی رابطه بین جنسیت نویسندگان و نوع مفاهیم اجتماعی مندرج بر دیوارها.

## ۲) چارچوب نظری

جامعه‌شناسان و آسیب‌شناسان امروزه از دیوارنویسی به عنوان نوعی تخریب اموال عمومی و مسئله‌ای اجتماعی یاد می‌کنند. چرا که این پدیده علاوه بر آسیب‌های اقتصادی منجر به تشویش و هراس عمومی نیز می‌شود. در این بخش جهت روشن شدن موضوع به ارائه تعریف دقیقی از تخریب اموال عمومی یا وندالیسم پرداخته می‌شود.

لغت‌نامه اکسفورد (۱۹۸۷) وندالیسم را مشخصه وندال‌ها (Vandal) می‌داند. وندال‌ها کسانی هستند که از روی میل و رغبت عمداً آثار هنری عمومی و خصوصی را از بین می‌برند و طبیعت را خراب می‌کنند. فرهنگ واژه‌های مکتب سیاسی، فلسفی، هنری و ادبی (۱۳۷۶) وندالیسم را «تمایل شخصی به محو آثار هنری یا خراب کردن آن‌ها و چیزهایی که اصولاً دارای ارزش هستند تعریف کرده است.» (خدایاری، ۱۳۶۷: ۵۳۲).

وندالیسم به یک معنا تخلیه روانی است. در حقیقت وندال کسی است که به نوعی از یک خشم درونی رنج می‌برد. بسیاری از صاحب‌نظران بر این باورند که وندالیسم نوعی تلافی و یا انتقام‌جویی است که تخریب اموال عمومی و محیط‌زیست عمده‌ترین حاصل آن است، آن‌ها معتقدند که گرچه وندالیسم ریشه در عدم سلامت روانی افراد و ناکامی‌های آن‌ها دارد اما تخریب اموال عمومی نوعی انتقام‌جویی در برابر کمبودهای رفاهی و اجتماعی است که افراد انتظار دارند. به این معنی که وقتی رفاه اجتماعی و خدماتی ضعیف است افراد خود را برای حفظ آنچه اموال عمومی نامیده می‌شود مسئول نمی‌دانند.

وندالیسم از عدم کنترل افراد بر هیجان‌ناشی می‌شود اما نارسایی در خدمات رفاهی شهری می‌تواند آن را تشدید کند. البته در این رابطه وضعیت اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی افراد نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. طبق تحقیقات وندالیسم بین افراد بی‌کار و جوانان بیش از سایرین گسترش دارد. برت لاند (۱۹۷۳) وندالیسم را خراب کردن اموال عمومی یا خصوصی از طریق بی‌ریخت کردن یا ناقص کردن آن‌ها بدون رضایت صاحب یا سازنده آن تعریف می‌کند. او نمونه‌های وندالیسم را این گونه بر می‌شمرد:

شکستن پنجره‌ها، از بین بردن مدارک مدرسه، ناقص کردن متعلقات مدرسه نظیر

میزها، به سرقت بردن علائم راهنمایی و رانندگی در خیابان‌ها و بزرگراه‌ها، پنچر کردن تایرها، از بین بردن گل‌ها و بوته‌ها در پارک‌ها، ایجاد تغییرات در لاک و مهر و محتوای کامیون‌ها و واگن‌های باربری قطارها، خراب کردن دست‌شویی‌های عمومی، پاره کردن تسهیلات رستوران‌ها، استفاده از اسپری رنگ یا ابزارهای نگارش روی دیوارها و ساختمان‌های شهر. (توحیدی، ۱۳۷۹:۲۳۴) پژوهش حاضر شامل مورد آخر می‌باشد. وندالیسم ممکن است عوامل مختلفی داشته باشد که در این جا به گوشه‌ای از آن‌ها اشاره می‌شود:

- ممکن است این پدیده ناشی از هم‌رنگی با جماعت باشد. افرادی که دارای اختلال رفتاری هستند در مواردی به علت مشاهده رفتارهای انجام شده دیگران تشویق می‌شوند که بدون دلیل منطقی آن عمل را تکرار کنند. به طور مثال با دیدن یک نوشته روی صندلی به صورت خودآگاه ترغیب می‌شوند که مطلب تکمیلی یا پاسخی برای آن بنویسند. (سرداری گودرزی، ۱۳۷۶، به نقل از توحیدی: ۲۳۵). در حقیقت افراد گاه به دلیل هم‌رنگی با جماعت کارهایی را انجام می‌دهند که ممکن است به دور از شئون اخلاقی آنان باشد. نمود بارز این مورد هنگام انقلابات یا اغتشاشات دیده شده است؛

- تحقیقات نشان داده‌اند که وندالیسم به صورت گروهی و با همراهی و مشارکت اعضای یک باند خراب‌کار انجام می‌پذیرد و با بروز خشم علیه یک مرجع قدرت گره خورده است. بنابراین وجود همسالان منحرف در ایجاد این پدیده مؤثر است (نظریه پیوند افتراقی) همچنین ثابت شده است که وندالیسم با جنس رابطه دارد. به طوری که بین نوجوانان پسر شایع‌تر است تا دختر؛

- وندالیسم در بین افراد ترسو کم‌تر مشاهده می‌شود زیرا این عمل اغلب با شجاعت، جسارت و طیب خاطر انجام می‌پذیرد؛

- وندال‌ها یا مخربین اغلب خود را به نوعی توجیه می‌کنند و خود را افرادی شوخ طبع می‌دانند و خراب‌کار عمل خراب‌کاری را مسئله‌ای جدی تلقی نمی‌کنند. (توحیدی، ۱۳۷۹:۲۳۶)؛

- علت وندالیسم تغییرات سریع سیاسی اجتماعی عظیم قرن حاضر نیز عنوان شده است. می‌توان ادعا کرد که بسیاری از اختراعات و اکتشافات برای بشر مفید بوده‌اند ولی مردم دنیا بیش‌تر در جهت از خودبیگانگی و درگیری‌های سیاسی ایدئولوژیک سوق داده شده‌اند که این خود باعث گسترش خشونت و تخریب اموال عمومی می‌شود. (توحیدی: ۲۳۶) به علاوه در جوامعی که بر اثر افزایش جمعیت دگرگونی در نظام ارزش‌های آن صورت می‌گیرد وندالیسم نیز بیش‌تر مشاهده می‌شود؛

- از نظر انگیزش، پرخاشگری و وندالیسم با هم ارتباط دارند. زیرا پرخاشگری یکی از مکانیسم‌های روانی است که به منظور تسلط پیدا کردن بر محیط و کسب آرامش به کار می‌رود. پرخاشگری اعمال خصمانه‌ای را شامل می‌شود که از روی عمد صورت می‌گیرد و به افراد و اشیا آسیب می‌رساند پرخاشگری اغلب به دلیل ناکامی صورت می‌گیرد و در رابطه با افراد به صورت کتک زدن، شکنجه دادن، آزار رساندن و گاهی استهزا و مسخره کردن یا سرزنش کردن خود را نشان می‌دهد و در رابطه با اشیا حالتی از خراب‌کاری، نابودسازی و ویرانگری (وندالیسم) دارد. (Bertland 1973:8) تجربهٔ پروفیسور موز نیز نشان می‌دهد که احساس اجحاف و احساس ناکامی دو انگیزهٔ مهم وندالیسم و خراب‌کاری است؛

- نیکخو و همکارانش در پژوهشی نشان داده‌اند که خشونت‌های خانگی که بیش‌تر توسط مردان صورت می‌گیرد در اثر مشاهدهٔ الگوهای نامناسب رفتاری و اعمال رفتارهای مستبدانهٔ خشونت‌آمیز و غیرعاطفی پدر در فرزندان به‌خصوص پسران به‌وجود می‌آید که این رفتارها در آینده موجب کتک زدن همسر و فرزندان، سوء‌مصرف مواد مخدر و وندالیسم می‌شود. (نیکخو و دیگران، ۱۳۵۷، به نقل از توحیدی: ۲۳۷).

- لیگارت محقق دیگری است که اعتقاد دارد بین تخریب و تحصیلات رابطه وجود دارد. به این معنی که بیش‌تر تخریب اموال عمومی توسط افراد با تحصیلات پایین‌تر صورت می‌گیرد. در مدرسه‌ای رفتارهای کلاس‌های ۷ تا ۱۲ مورد مطالعه قرار گرفت و مشخص شد که وندالیسم در کلاس هفتم بیش‌تر بود و با افزایش سطح کلاس کاهش

تصاعدی داشت. در عوض در بین کسانی که در پایین‌ترین رده‌های تحصیلی قرار داشتند بیش‌ترین احتمال وندالیسم می‌رفت. اما نکته جالب توجه این است که حتی کسانی که در عمل وندالیسم دخالتی ندارند نگرش منفی نسبت به دانش‌آموزان خراب‌کار نداشتند؛

- در پژوهشی دیگر رابطه بین اعتیاد و تخریب اموال عمومی مورد بررسی قرار گرفت. بنا به نظر او در ایران همانند سایر نقاط دنیا معتادان برای تأمین مواد مخدر خود دست به فروختن وسایل شخصی و سرقت اموال عمومی می‌زنند. این افراد بیش‌تر در طبقاتی با سطح سواد پایین و فقر اقتصادی جای می‌گیرند و مشکلات خانوادگی و اختلالات رفتاری دارند. بسیاری از روان‌شناسان معتقدند بین پرخاشگری همراه با اعتیاد و تخریب اموال عمومی یا وندالیسم ارتباط وجود دارد. (توحیدی، ۱۳۷۹: ۲۴۴)؛

به نظر می‌رسد که در ایران، بزهکاری، استفاده از مواد مخدر، فقر و سطح تحصیلات پایین، فقدان زندگی خانوادگی سالم و داشتن اختلال ذهنی از عواملی هستند که به ایجاد و افزایش تخریب اموال عمومی یا وندالیسم کمک می‌کنند. (آقایی، ۱۳۷۶، به نقل از توحیدی: ۲۴۵)؛

- یکی از مهمترین عوامل وندالیسم عدم مشارکت اجتماعی مردم می‌باشد. در جامعه ما چون مردم خود را در حل مسائل اجتماعی جامعه شریک نمی‌دانند از دوران کودکی به طور غیرمستقیم یاد می‌گیرند در مقابل آنچه بیرون از خانه آن‌ها رخ می‌دهد مسئولیتی نداشته باشند. در واقع کودکان در همان سال‌های اولیه زندگی می‌بینند که پدر و مادر یا بزرگ‌ترها اموال عمومی را تخریب می‌کنند و مؤاخذه هم نمی‌شوند، به مرور تخریب اموال عمومی زشتی خودش را از دست می‌دهد. به خصوص که از نظر فرهنگی و آموزشی نیز تا امروز حرکتی جهت جامعه‌پذیری یا آموزش پیش‌گیری از تخریب اموال عمومی صورت نگرفته است. در حقیقت آموزش کودکان در مدارس و نیز آموزش همگانی برای مقابله با وندالیسم در جامعه ما کم‌تر مورد توجه بوده و یا راه‌کار اصولی برای حل یا کاهش این مسئله اجتماعی اندیشیده نشده است؛

- عامل دیگر عدم رابطه نزدیک و قابل اعتماد بین شهروندان و دولت است که باعث



می‌شود افراد خود را در امور شهری شریک و مسئول ندانند. در واقع شهروندان تصور می‌کنند آن اندازه‌ای که بابت خدمات رفاهی هزینه می‌پردازند خدمات دریافت نمی‌کنند و فکر می‌کنند با اقدام به تخریب و عدم قبول مسئولیت خود را از دولت جدا می‌کنند؛

- فقدان مجازات برای مخربین اموال عمومی از جمله عواملی است که به افزایش این پدیده کمک می‌کند. در واقع گرچه در قانون برای خراب‌کاران تأسیسات شهری ۳ تا ۱۰ سال حبس در نظر گرفته شده اما همین ماده قانونی نیز اجرا نمی‌شود. چرا که نه متخلفین و نه نیروهای امنیتی این عمل را به عنوان جرم واقعی تلقی نمی‌کنند. طبق نظریه کلارک ۸ عامل در بروز وندالیسم مؤثرند. (تصویر ۱)

### ۳) سؤالات تحقیق

مهمترین سؤالاتی که محقق را به پژوهش در این زمینه برانگیخته است عبارتند از:

- الف) بیش‌ترین دیوارنویسی‌ها مربوط به چه دانشکده‌ای است؟
- ب) چه مفاهیم و مضامین اجتماعی‌ای بر روی دیوارهای کلاس‌ها مشاهده می‌شود؟
- ج) چه مضامین فرعی در رابطه با این مفاهیم اجتماعی وجود دارد؟
- د) مخاطبان دیوارنوشته‌ها بیش‌تر زنان هستند یا مردان؟
- ه) دیوارنویس‌ها اغلب زنان هستند یا مردان؟
- و) نویسندگان و مخاطبان مطالب دیوارها در هر دانشکده چه‌گونه توزیع شده‌اند؟
- ز) در چه دانشکده‌ای بیش‌ترین انتقاد از مسائل آموزشی دانشگاه به چشم می‌خورد؟
- ح) در کدام دانشکده بیش‌ترین مطالب انگلیسی مشاهده می‌شود؟
- ط) اعداد و ارقام چه جایگاهی بر دیوارهای دانشکده‌ها دارند؟
- ی) چه اشکال و تصاویری بر دیوار دانشکده‌ها قابل رؤیت است؟
- ک) نگرش دیوارنویس‌ها به زندگی نگرشی مثبت است یا منفی؟
- ل) آیا رابطه‌ای بین جنسیت نویسندگان یا مخاطبان و نوع مفاهیم اجتماعی وجود دارد؟

#### ۴) مقولات اصلی تحقیق

پژوهشگر بر اساس مقولاتی چند به بررسی و تجزیه و تحلیل مطالب مندرج بر دیوارها پرداخته است. این مقولات عبارتند از: مفاهیم اجتماعی شامل مفهوم (عشق، زندگی، رابطه) بین دو جنس به خصوص روابط نامشروع یا اشکال و تصاویر مستهجن، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و مسائل آموزشی).

- مفاهیم اجتماعی فوق خود شامل مضامین زیر می‌شوند:

○ عشق شامل اظهار عشق، کیفیت عشق (مادی و معنوی)، نتیجه عشق (ناکامی و وصال) و لزوم عشق.

○ زندگی نیز شامل نگرش مثبت به زندگی (تشویق به تلاش - تشویق به امیدواری) و نگرش منفی به زندگی چون شکایت از زندگی و شکایت از روزگار می‌شود.

○ هنجارهای اجتماعی عبارتند از هنجارهایی که فرد به دلیل ترس و شماتت دیگران آن‌ها را به مرحله اجرا در می‌آورد و در اصطلاح هنجارهای مردمی نامیده می‌شود. بخش دیگر شامل قوم‌گرایی است که در آن فرد فرهنگ و قوم خود را برتر از سایر می‌داند.

○ مسائل آموزشی انتقاد از استاد، انتقاد از درس و تقلب‌هایی را در بر می‌گیرد که توسط دیوارنویس‌ها بر دیوارها نقش بسته‌اند.

○ علاوه بر این مفاهیم، تصاویر و اشکال نیز مدنظر محقق بوده است که در بردارنده موارد زیر می‌باشد:

الف) تصاویر ظاهری زن و مرد (چهره)      ب) امضاها      ج) گیاهان

د) تصویر اندام‌های جنسی زن و مرد      ه) حیوانات

○ ریشه زبانی اسامی نیز این موارد را در برمی‌گیرد.

الف) فارسی      ب) عربی      ج) لاتین

○ زمان مقوله دیگری است که در این پژوهش به سه بخش تقسیم می‌شود: ساعت، تاریخ و روزهای هفته‌ای که نگارندگان پس از ذکر مطلب خود بیان داشته‌اند. در بخش اعداد شماره تلفن‌های درج شده بر دیوارها نیز بررسی و شمارش شده‌اند. وسیله نگارش

در قالب مداد، خودکار و ماژیک مورد بررسی دقیق قرار گرفته است.

## ۵) روش تحقیق

در این پژوهش از روش مشاهده مستقیم استفاده شده است. به این معنی که دیوان‌نویسی کلاس‌های دانشگاه شهید باهنر کرمان با توجه به تئوری‌ها و مقولات دیوارها مورد مشاهده علمی قرار گرفته است. تکنیک پژوهش نیز تحلیل محتوا می‌باشد. با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا می‌توان محتوا و مضمون مطالب درج شده بر روی دیوارها را به صورت کمی و آماری درآورد. لازم به ذکر است که این مطالب در قالب مفاهیم اجتماعی (که قبلاً در بخش مقولات تحقیق بیان شده‌اند) مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند.

## ۶) جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دیوارهای کلاس‌های درس دانشکده‌های ادبیات و فنی - مهندسی از دانشگاه شهید باهنر کرمان و دانشکده پزشکی از دانشگاه علوم پزشکی می‌باشد که در سال ۸۲ مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. از آنجا که کلیه مطالب دیوارها بررسی شده بنابراین جامعه آماری و حجم نمونه این پژوهش یکسان می‌باشد و نمونه‌گیری خاصی صورت نگرفته است. شایان ذکر است که مطالب دیوارها بر روی (۷۸۸۱) فیش منتقل شده که از این تعداد (۲۰۴۷) فیش قابل استفاده و بقیه در حدود (۵۸۳۴) فیش) به صورت علائم، کلمات و جملات بی‌معنی و نامشخص بوده که به این ترتیب از طبقه‌بندی ما خارج شده‌اند.

## ۷) ابزار جمع‌آوری اطلاعات

ابزار جمع‌آوری اطلاعات علاوه بر فیش‌های موضوعی که حین جمع‌آوری اطلاعات به کار رفته، پرسش‌نامه معکوسی است که برای استخراج داده‌ها از فیش‌ها مورد نیاز بوده است.

## ۸) فنون تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این بررسی نخست بر اساس یک مشاهده و مطالعه مقدماتی، مفاهیم و مقولات اجتماعی درج شده بر دیوارها تشخیص داده شده سپس براساس این مقولات، مطالب دیوارها بر روی فیش‌هایی منتقل گشته سپس بر طبق یک پرسش‌نامه معکوس کدگذاری و استخراج شده‌اند. در نهایت توسط این کدها و با استفاده از برنامه کامپیوتری SPSS تجزیه و تحلیل آماری صورت گرفته است. از آنجا که هدف این پژوهش بررسی رابطه یا عدم رابطه بین متغیرها نبوده برای پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهش از آمارهای توصیفی استفاده شده است. زمینه‌هایی که در آن‌ها تحلیل صورت گرفته عبارتند از اسامی، تصاویر، اعداد، مفاهیم اجتماعی و جملات لاتین.

## ۹) یافته‌ها

در این بخش یافته‌های پژوهش با توجه به اهداف بیان می‌شوند.

### ۹-۱) تعیین میزان دیوان‌نویسی‌ها در هر دانشکده

داده‌ها نشانگر این امرند که بیش‌ترین درصد دیوان‌نویسی متعلق به دانشکده فنی و مهندسی (۵۲/۱ درصد) و کم‌ترین آن به دانشکده پزشکی مربوط می‌باشد (۴/۲ درصد). دانشکده ادبیات به لحاظ تعداد دیوان‌نویسی ما بین آن‌ها قرار می‌گیرد. بنابراین دیوان‌نوشته‌های دانشکده مهندسی بیش از سایر دانشکده‌ها بوده است و دانشکده پزشکی کم‌تر از سایرین. علت شاید این باشد که دانش‌جویان پزشکی به دلیل داشتن درس‌های عملی و نیز ارتباط بیش‌تر بین یکدیگر مشارکت زیادتری در جامعه داشته و کم‌تر نیازمند بیان خواسته‌های خود بر روی دیوارها هستند چرا که می‌توانند خواسته‌هایشان را به طور شفاهی و به راحتی بیان نمایند. گرچه این نتیجه از طریق مصاحبه‌هایی چند با دانش‌جویان به عمل آمده ولی برای رسیدن به یک نتیجه قطعی نیازمند پژوهش‌های بیش‌تر و گسترده‌تری هستیم.

## ۹-۲) مقایسه مفاهیم اجتماعی درج شده بر روی دیوارها برحسب هر دانشکده

از بین مفاهیم اجتماعی درج شده (مانند عشق، رابطه بین دو جنس، مسائل آموزشی، زندگی و تأکید بر هنجارهای اجتماعی) بیش‌ترین درصد به دانشکده فنی - مهندسی (۴۸/۱ درصد) و کم‌ترین آن به دانشکده پزشکی (۷/۸ درصد) تعلق دارد.

جداول توصیفی نشان می‌دهند که مفهوم اجتماعی (عشق) بیش‌ترین فراوانی را در هر سه دانشکده به خود اختصاص داده است (۳۶۱ مورد). در هر سه دانشکده نیز اظهار عشق بیش از کیفیت عشق، نتیجه عشق و لزوم عشق فراوانی داشته‌اند. مفاهیم دیگر به ترتیب دارای این فراوانی‌ها بوده‌اند: رابطه بین دو جنس (۱۶۷ مورد). مسائل آموزشی چون امتحان، تقلب و انتقاد از استاد... (۱۱۲ مورد)، زندگی و امید به آن (۸۲ مورد) و تأکید بر هنجارهای قومی و اجتماعی (۶۴ مورد).

البته این مفاهیم بر حسب هر دانشکده نیز تفکیک شده‌اند.

- بر این اساس مفهوم عشق در دانشکده فنی - مهندسی بیش‌تر از سایر مفاهیم مشاهده شده (۵۲/۹ درصد) و در دانشکده پزشکی با کم‌ترین درصد مفهوم عشق مواجه شده‌ایم.  
- در رابطه با موضوع زندگی بیش‌ترین درصد از آن دانشکده ادبیات (۵۳/۷ درصد) و کم‌ترین آن متعلق به دانشکده پزشکی می‌باشد.

- درخصوص رابطه بین دو جنس بیش‌ترین درصد از آن دانشکده فنی - مهندسی (۴۳/۱ درصد) و کم‌ترین درصد به دانشکده پزشکی تعلق داشته است.

- در مورد قومیت و هنجارهای اجتماعی بیش‌ترین درصد (۴۳/۱ درصد) به دانشکده ادبیات و کم‌ترین درصد به دانشکده پزشکی تعلق داشته است.

- در مورد قومیت و هنجارهای اجتماعی بیش‌ترین درصد (۴۶/۹ درصد) به دانشکده ادبیات و کم‌ترین درصد به دانشکده پزشکی (۱۲ درصد) می‌باشد.

- در نهایت، جداول توصیفی گویای این امرند که در مورد مسائل آموزشی چون (انتقاد از استاد تقلب و ...) دانشکده فنی - مهندسی بیش‌ترین درصدها را به خود اختصاص داده و کم‌ترین درصد به دانشکده پزشکی تعلق دارد.

### ۹-۳) مطالعه اشکال و تصاویر ترسیم شده بر دیوارها

یافته‌ها نشان می‌دهند که اشکال و تصاویر در دانشکده فنی - مهندسی بیش از سایر دانشکده‌ها (۶۱/۳ درصد) به چشم می‌خورند. این در حالی است که در دانشکده پزشکی تصاویر بسیار کمی قابل رویت است (۸/۱ درصد). یادآوری این نکته نیز ضروری است که در بین تصاویر، اشکال چهره انسان‌ها خصوصاً زنان درصدهای بیش‌تری را نشان می‌دهند؛ پس از آن‌ها اشکال و تصاویر مستهجن مربوط به اندام‌های جنسی زن و مرد بیش‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

### ۹-۴) برآوردی از تعداد نویسندگان دیوارنویس

با توجه به مفاهیم اجتماعی ذکر شده این تعداد حدود ۱۷۶ نفر می‌باشد که از این تعداد ۳۸ نفر مرد، ۳۲ نفر زن و بقیه هویتشان نامعلوم بوده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که اغلب کسانی که دیوارهای دانشگاه را با نوشته‌های خود تخریب می‌کنند دانش‌جویان مرد باشند. این خود تئوری‌های تحقیق را تأیید می‌کند که پسران بیش‌تر از دختران دست به تخریب اموال عمومی می‌زنند.

از سوی دیگر تعداد نویسندگان (چه زن و چه مرد) در دانشکده ادبیات بیش از سایر دانشکده‌ها بوده و کم‌ترین تعداد نویسندگان زن و مرد در دانشکده پزشکی مشاهده شده است. از طرفی جنسیت نویسندگان دیوارهای دانشکده فنی مهندسی اغلب نامعلوم بوده است.

همچنین نویسندگان مرد در اکثر موارد موضوعات عشقی را بر دیوارها نگاشته‌اند (۳۶/۸ درصد). این در حالی است که نویسندگان زن به این موضوع توجه کم‌تری نشان داده‌اند (۱۸/۸ درصد). از طرف دیگر نویسندگان مرد نسبت به نویسندگان زن توجه بیش‌تری به مفهوم رابطه بین دو جنس داشته‌اند. این مفهوم خود شامل موارد زیر می‌شود:

بیان روابط و مسائل جنسی به صورت نامشروع، کشیدن اشکال و تصاویر مستهجن

مرتبط با این موضوعات و خشونت‌هایی که دو جنس به واسطه این روابط و اشکال علیه یکدیگر اعمال می‌کردند. آمارها نشان می‌دهد در این بخش مردان فراوانی بیش‌تری را به خود اختصاص داده بودند.

#### ۹-۵) تعیین تعداد مخاطبان زن و مرد در دیوارنویسی‌ها

یافته‌های پژوهش بیانگر این امرند که زنان بیش از مردان از طریق موضوعات عشقی مورد خطاب قرار گرفته‌اند (۳۵/۵ درصد) این مورد درخصوص رابطه بین دو جنس نیز تکرار شده، بدین معنی که زنان اغلب مخاطب مردان درخصوص روابط و مسائل جنسی بوده‌اند. برعکس این مردان بوده‌اند که درخصوص مسائل آموزشی، نگرش نسبت به زندگی، توجه به هنجارهای قومی و اجتماعی و تأکید بر برتری قومی خود بر دیگری مورد خطاب قرار گرفته‌اند. در واقع تعداد مخاطبان زن در این موارد بسیار محدود بوده است با توجه به توضیحات فوق می‌توان نتیجه گرفته که در دیوارنوشته‌ها زنان بیش از مردان مورد توجه و خطاب قرار گرفته‌اند.

از سوی دیگر تعداد مخاطبان (زن و مرد) در دانشکده ادبیات بیش‌ترین (۸۷ درصد) و در دانشکده پزشکی (۱۳ درصد) کم‌ترین فراوانی و درصدها را به خود اختصاص داده‌اند.

#### ۹-۶) بررسی نوع نگرش دیوارنویس‌ها به زندگی (مثبت یا منفی)

بررسی آمارها نشان می‌دهد که در دانشکده پزشکی بر روی دیوارها هیچ نگرش منفی نسبت به زندگی وجود ندارد (۰ درصد). از سوی دیگر در دانشکده فنی - مهندسی نگرش مثبت به زندگی (۵۷ درصد) و گرایش و نگرش منفی (۴۳ درصد) گزارش شده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که دانش‌جویان رشته‌های ادبیات و علوم انسانی در دیوارنوشته‌های خود اغلب نگرش منفی نسبت به زندگی داشته در حالی که در بین دانش‌جویان پزشکی در مطالب دیوارها نگرش مثبت بیش از منفی مشاهده شده است. همچنین نگرش مثبت نسبت به زندگی در بین دیوارنویس‌های مرد بیش از

دیوارنویس‌های زن به چشم می‌خورد. این در حالی است که نگرش منفی در بین زنان دیوارنویس اولویت بیش‌تری دارد.

## ۱۰) بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های تحقیق می‌توان نتایج زیر را استنباط نمود:

- بیش‌تر دیوارنویسی‌ها مربوط به دانشکده فنی و مهندسی می‌باشد و کم‌ترین دیوارنویسی در دانشکده پزشکی گزارش شده است.

- مفاهیم اجتماعی چون عشق، زندگی، رابطه بین دو جنس، مسائل آموزشی دانشگاه، تأکید بر برتری‌های قومی و توجه به هنجارهای اجتماعی در خلال دیوارنوشته‌ها به چشم می‌خورند که فراوانی آن‌ها با توجه به دانشکده‌های ادبیات و علوم انسانی، پزشکی و فنی - مهندسی متفاوت است.

- در رابطه با عشق مضامین فرعی چون اظهار عشق، کیفیت عشق، لزوم عشق و نتیجه عشق مشاهده می‌شود که هر کدام از آن‌ها به ناکامی و وصال و مادی و معنوی تقسیم می‌شوند.

در مورد مفهوم زندگی نیز مضامین فرعی‌ای چون نگرش مثبت و منفی نسبت به زندگی وجود دارد. در نگرش مثبت مضامین فرعی‌تری چون تشویق به تلاش و امیدواری و در نگرش منفی شکایت از زندگی و شکایت از روزگار نشان داده شده است.

در مفهوم رابطه بین دو جنس مضامین فرعی عبارتند از بیان روابط و مسائل جنسی به صورت نامشروع و کشیدن اشکال و تصاویر مستهجن مرتبط با این موضوعات و خشونت بیان شده یک جنس علیه جنس مخالف. در مفهوم مسائل آموزشی با مضامین انتقاد از استاد و شیوه تدریس او، واهمه و نفرت از امتحان و استفاده از نوشته‌های دیوارها به صورت تقلب مواجه هستیم. در نهایت مفهوم هنجارهای اجتماعی و قومی با مضامینی چون توجه به ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی یا بیگانه و برتری دادن قومیت، شهر، روستا و محله خود بر سایرین به نمایش درآمده است.



- مخاطبان دیوار نوشته‌ها اغلب زنانند تا مردان.

- دیوارنویس‌ها اکثراً مرد هستند و تعداد کمی از زنان به امر دیوارنویسی مبادرت می‌ورزند.  
- در دانشکده ادبیات بیش‌ترین تعداد دیوارنویس (زن و مرد) به چشم می‌خورند و در دانشکده پزشکی کم‌ترین تعداد. همین نتیجه درخصوص مخاطبان نوشته‌ها (زن و مرد) نیز صدق می‌کند.

البته این نتیجه در تناقض با مورد اول نیست چرا که در بسیاری از دیوارنویسی‌ها فرد دیوارنویس خصوصاً جنسیتش نامعلوم است. بنابراین با در نظر نگرفتن دیوارنویس‌ها بیش‌ترین میزان دیوارنویسی در دانشکده فنی و مهندسی و با لحاظ کردن آن بیش‌ترین میزان در دانشکده ادبیات مشاهده می‌شود. بیش‌ترین انتقاد از مسائل آموزشی دانشگاه (مانند انتقاد از استاد و درس و...) در دانشکده فنی و مهندسی مشاهده شده است. نکته جالب توجه این است که بیش‌ترین میزان تقلب به صورت دیوارنویسی نیز بر روی دیوارهای دانشکده فنی و مهندسی وجود دارد که نکته قابل تأملی است.

در این مورد پس از دانشکده فنی و مهندسی، دانشکده ادبیات و پزشکی در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

- بیش‌ترین بهره‌گیری از کلمات و جملات لاتین (انگلیسی) در دانشکده فنی و مهندسی دیده می‌شود و کم‌ترین آن‌ها در دانشکده پزشکی.

- تاریخ مربوط به سال‌های ۷۱-۸۱ درج شده بر روی دیوارها، ذکر ساعت و دقیقه، روزهای هفته و بیان شماره تلفن‌های شخصی در دانشکده فنی و مهندسی بیش‌تر از سایر دانشکده‌ها بوده است. همین موارد در دانشکده پزشکی کم‌ترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

- اشکال و تصاویری که بر روی دیوارها نقش بسته‌اند عبارتند از اشکالی که عشق بین دو نفر همراه با چهره‌هایشان را نشان می‌دهند، در مورد سایر اشکال یعنی امضاها، اشکال حیوانات و گیاهان و تصاویر مستهجن مربوط به دو جنس نیز دانشکده فنی و مهندسی رتبه اول را به دست آورده است.

- نگرش اکثر دیوارنویس‌ها نسبت به زندگی نگرشی منفی است تا مثبت و البته این نگرش در دیوارهای دانشکده ادبیات بیش از سایر دانشکده‌ها نشان داده شده است.

- بین جنسیت دیوارنویس‌ها و مخاطبانشان و مفاهیم اجتماعی مورد نظر آن‌ها رابطه وجود دارد. به طوری که اغلب دیوارنویس‌ها را مردان تشکیل می‌دهند در حالی که مخاطبان آن‌ها اکثراً زنان هستند. به طور مثال هیچ دیوارنویس زنی نسبت به جنس مخالف خود اظهار عشق نداشته است اما مردان غالباً به اظهار عشق تمایل نشان داده‌اند. البته زنان دیوارنویس به مواردی چون کیفیت عشق، نتیجه عشق و لزوم عشق پرداخته‌اند. یافته‌های تحقیق محقق را به این نتیجه مهم رساند که در دانشکده‌هایی که تعداد دختران کم‌تر از پسران است (مانند دانشکده فنی) دیوارنویسی‌های مربوط به اظهار عشق و مضامین مرتبط با آن و همچنین اشکال و تصاویری که رابطه بین دو جنس را نشان می‌دهند نیز بیش‌تر گزارش شده‌اند. به عبارت دیگر بر طبق آمارهای اداره کل آموزش دانشگاه شهید باهنر کرمان در سال ۸۲ تعداد دانش‌جویان پسر دانشکده فنی ۱۹۰۹ نفر و تعداد دانش‌جویان دختر ۹۸۹ نفر می‌باشد. این در حالی است که در دانشکده ادبیات تعداد دانش‌جویان دختر چندین برابر دانش‌جویان پسر می‌باشد. ۹۸۰ دختر به ازاء ۳۳۳ پسر. (آمارهای اداره آموزش دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۱۳۸۲).

نکته مهم این که محتوای مطالب مندرج بر دیوارها منعکس‌کننده خواسته‌های سرکوب شده دانش‌جویان می‌باشد: نگرش منفی نسبت به زندگی و فقدان امید به آینده، انتقاد از شیوه‌های آموزشی و درگیر شدن در مسائل آموزشی، همچنین بیان خواسته‌های سرکوب شده جنسی در قالب ترسیم اشکال و تصاویر مستهجن، همه و همه نشان از نیازهای برآورده نشده دارند.

## ۱۱) پیشنهادات

الف) یکی از عوامل تخریب اموال عمومی بی‌کاری و زیر پا گذاشتن حقوق بشر است. به نظر فرامرز رفیع‌پور استاد جامعه‌شناسی نیز علت تخریب در جامعه ما کاهش مشارکت

اجتماعی مردم است. بنابراین جهت مهار این پدیده باید امکان مشارکت اجتماعی افراد در جامعه و در این مورد خاص دانشگاه افزایش یابد.

به نظر می‌رسد دانش‌جویانی که در دانشگاه امکان مشارکت در فعالیت‌های علمی و اجتماعی را دارا هستند یعنی در مباحث کلاس درس شرکت می‌کنند یا عضو انجمن‌های علمی، سیاسی و اجتماعی هستند کم‌تر به تخریب اموال عمومی دانشگاه می‌پردازند و دانش‌جویانی که بی‌کار بوده یا به عبارتی اوقات فراغت خود را به بطالت می‌گذارند تمایل بیش‌تری به رفتارهای انحرافی دارند.

ب) تعمیر فوری اموال عمومی تخریب شده به کاهش این پدیده یاری می‌رساند. زیرا افراد تنها با دیدن تخریب تمایل به هم‌رنگی با جماعت داشته و تشویق به تخریب بیش‌تر می‌شوند. حال اگر خرابی اموال سریعاً بیش‌تر تعمیر شود امکان این هم‌رنگی کاهش پیدا خواهد کرد. به طور مثال اگر بعد از نگارش دیوارهای کلاس‌های دانشگاه بلافاصله رنگ‌آمیزی صورت گیرد خودبه‌خود بعد از مدتی میزان تخریب کاهش خواهد یافت. این مورد توسط تحقیقات پیشین تجربه شده است.

ج) استفاده کردن از رنگ‌هایی که امکان نگارش بر روی آن‌ها وجود ندارد، نظارت و کنترل شدید توسط نگهبانان یا قرار دادن دوربین مخفی در کلاس‌ها مطمئناً در کاهش وندالیسم مؤثر است. البته تدارک امکانات فوق هزینه زیادی را می‌طلبد، اما هزینه این امکانات به اندازه آسیب‌های اجتماعی و روانی ناشی از تخریب این اموال نیست.

د) مشارکت دادن افراد خصوصاً دانش‌جویان در کنترل و یا تعمیر تخریب‌های صورت گرفته یا به عبارتی دادن مسئولیت‌های مشخص به افراد در کم کردن تخریب تأثیر مثبت دارد.

ه) از آن‌جا که اغلب دیوارنویسی‌ها مربوط به مسائل عشقی و یا تصاویر مستهجن جنسی است به نظر می‌رسد یک سری محدودیت‌های محیطی موجبات نگارش و تمایل زیاد افراد به درج این مطالب بر دیوارها شده است. بنابراین می‌توان با کاهش محدودیت‌ها و کنترل‌ها بر روابط دختران و پسران و زمینه‌سازی برای فعالیت‌های علمی، پژوهشی و

اجتماعی سالم از تمایل و عطش زیاد برای ایجاد روابط ناسالم و در نهایت درج و ترسیم آن‌ها بر دیوارها کاست. چرا که این امر خود موجب ترس و وحشت افراد یا تمایل به هم‌رنگی از طریق انعکاس عقده‌های خود بر دیوارها می‌شود.

علاوه بر پیشنهادات فوق جهت کاهش میزان تخریب اموال عمومی به‌خصوص در دانشگاه به موارد زیر نیز می‌توان اشاره نمود:

الف) راه‌اندازی مکان‌های تفریحی، ورزشی و هنری در دانشگاه جهت سرگرم کردن و گذراندن اوقات فراغت دانش‌جویان و دوری از بی‌کاری این قشر و تمایل به تخریب اموال عمومی.

ب) آموزش حفاظت از اموال عمومی از طریق رسانه‌های گروهی.  
ج) برگزاری سخنرانی‌ها و همایش‌ها جهت بالا بردن اطلاعات افراد خصوصاً دانش‌جویان از میزان تخریب اموال عمومی در دانشگاه یا به طور کلی در جامعه ایران همچنین و ارائه راه‌کارهایی جهت مبارزه با آن.

د) نصب تابلوهای تبلیغاتی و پوستره‌های فراوان در محل عبور و مرور افراد جهت بالا بردن آگاهی‌های افراد از تخریب، پیش‌گیری و راه‌های تعمیر و آبادانی مخروبه‌ها.  
ه) افزایش اعتقادات مذهبی جهت تقویت روحیه مبارزه با اسراف، فرهنگ مصرف و تخریب.

- ۱- ارونسون، الیوت. (۱۳۷۹). روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه حسین شکرکن. تهران: انتشارات رشد.
- ۲- آقایی، حسین‌علی. (۱۳۷۶). «معاون اداری مالی شهرداری استان کرمان»، مصاحبه در ۲۰ بهمن.
- ۳- توحیدی، افسانه، ۱۳۷۹، مشاهده و بررسی تخریب‌ها.
- ۴- توحیدی، افسانه. (۱۳۷۹). سوء مصرف مواد مخدر و تخریب اموال عمومی، مجموعه مقالات سمینار اعتیاد و جوانان، دانشگاه علم و صنعت ایران.
- ۵- خدایار، امیر مسعود. (۱۳۶۷). فرهنگ واژه‌های مکتب‌های سیاسی، فلسفی، مذهبی، هنری و ادبی (ایسم). تهران: انتشارات خورشید.
- ۶- رزم‌آزم، هوشیار. (۱۳۷۰). زمینه روان‌شناسی اجتماعی. تهران: نشر مهرداد.
- ۷- رفیع‌پور، فرامرز. (۱۳۸۰). آناتومی جامعه. تهران: شرکت سهامی انتشار
- ۸- روزنامه همشهری، ۷۵/۱۲/۴
- ۹- ژیان، عزیز. (۱۳۷۰). خط مهم‌ترین اختراع بشر. نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان. ش ۲ و ۳. دوره اول.
- ۱۰- سرداری، گودرزی، شاهرخ. (۱۳۷۶). مصاحبه با روان‌پزشک بیمارستان شهید بهشتی. عضو هیأت علمی و عضو شورای مرکزی تحقیقات دانشگاه علوم پزشکی زنده یاد افضلی‌پور کرمان. مصاحبه ۲۰ اسفند.
- ۱۱- سیستانی، لیلا. (۱۳۷۹). دیوان‌نویسی کلاس‌های دانشگاه آزاد اسلامی کرمان پایان‌نامه تحصیلی جهت دریافت مدرک کارشناسی، سال تحصیلی ۷۸-۷۹
- ۱۲- سیف‌اللهی، سیف‌اللهی... (۱۳۷۹). نقش مدیران و برنامه‌ریزان در میزان آسیب‌زایی و آسیب‌زدایی در ایران، ژرفای تربیت، مهرماه ۷۹.
- ۱۳- صاحبی، فهیمه. (۱۳۸۱). وندال کیست؟ روزنامه همشهری، ۸۱/۱۲/۵
- ۱۴- فروم، اریک. (۱۳۶۶). هنر عشق ورزیدن، بی‌نا.
- ۱۵- لری، زهرا. (۱۳۷۸). بررسی عوامل اقتصادی - اجتماعی مؤثر بر ارتکاب جرائم زنان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، کرمان: پژوهشکده تعلیم و تربیت استان کرمان، مرکز مطالعات فرهنگی.
- ۱۶- محسنی تبریزی، علیرضا. (۱۳۷۹). مبانی نظری و تجربی وندالیسم: مروری بر یافته‌های یک تحقیق. نامه علوم اجتماعی، دوره جدید، شماره ۱۶.
- ۱۷- نیکبخو، محمدرضا، و دیگران. (۱۳۷۴). راهنمای تشخیصی و آماری اختلال‌های روانی چاپ ۱۹۹۴ انجمن روان‌پزشکی آمریکا DSM-IV (مؤلف: انجمن

روان‌پزشکی امریکا، تهران: انتشارات سخن).

- 18- Bertland and Alvin. (1973). **Basic Sociology CA**: Good Year Publishing Company Inc.
- 19- Lygart, C. (1988). **Public Scool Vandalism Toward Synthesis of The ories and Transition to Paradigm Analysis**. Adolescence. Spring, p.p 187-200.